

نظریه نهادگرایی در علم سیاست

مؤلف

کای پترز

مترجمان:

دکتر فرشاد مؤمنی

فریبا مؤمنی



پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی

سرناسه	پيترز، گاي
عنوان و پديدآور	Peters, B. Guy
مشخصات نشر	نظريه نهادگرایی در علم سياست / مولف گاي پيترز؛ مترجمان فرهاد مومنی، فريبا مومنی.
مشخصات ظاهري	تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهي، ۱۳۸۶.
شابک	هفته، ۲۸۷ ص. 978-964-2940-26-4
وضعيت فهرست‌نویسی	فيا
موضوع	علوم سياسي.
موضوع	علوم سياسي - روش شناسي.
موضوع	موسسات عمومي.
شناسه افزوده	مومنی، فرهاد، ۱۳۳۴ - مترجم.
شناسه افزوده	مومنی، فريبا، مترجم.
شناسه افزوده	سازمان انتشارات جهاد دانشگاهي.
رده‌بندی کنگره	۱۳۸۶ ن ۹ پ ۷۱ / JA
رده‌بندی دیویی	۳۲۰/۰۱
شماره کتابخانه ملی	۱۱۴۷۹۹۶

نظريه نهادگرایی در علم سياست

مؤلف: گاي پيترز

مترجمان: دکتر فرهاد مومنی - فريبا مومنی

ناشر: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهي و پژوهشکده علوم انساني و اجتماعي جهاد دانشگاهي

طرح جلد: سعيد صبابي

چاپ اول: ۱۳۸۶

شمارگان: ۱۰۰۰

قيمت: ۴۵۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۹۴۰-۲۶-۴

حق چاپ و نشر محفوظ است.



پژوهشکده علوم انساني و اجتماعي

نشانی: تهران، خیابان انقلاب اسلامي، خیابان دانشگاه، خیابان وحیدنظري، شماره ۸۹

تلفن: ۶۶۲۹۷۵۶۱-۲ دورنگار: ۶۶۲۹۲۱۲۹

نشانی سازمان انتشارات: تهران - خیابان انقلاب اسلامي - خیابان فخررازي - خیابان شهدای زاهدانمري - پلاک ۱۷۲

تلفن: ۶۶۹۵۲۹۲۸

فهرست مطالب

.....	سخن پژوهشکده	هفت
.....	مقدمه مترجمان	یازده
.....	مقدمه	پانزده
..... ۱	فصل یکم: نهادگرایی قدیمی و نوین	
..... ۴۷	فصل دوم: ریشه‌های نهادگرایی نوین: نهادگرایی هنجاری	
..... ۷۹	فصل سوم: نظریه انتخاب عقلانی و نظریه نهادی	
..... ۱۱۹	فصل چهارم: میراث گذشته: نهادگرایی تاریخی	
..... ۱۴۹	فصل پنجم: نهادگرایی تجربی	
..... ۱۸۷	فصل ششم: نهادگرایی جامعه‌شناختی	
..... ۲۱۵	فصل هفتم: نهادگرایی در زمینه نمایندگی منافع	
..... ۲۴۳	فصل هشتم: نهادگرایی بین‌المللی	
..... ۲۷۱	فصل نهم: یک یا چند نهادگرایی؟	

سخن پژوهشکده

تحولات پرشتاب جوامع بشری در دهه اخیر بیش از هر حوزه دیگر علوم، نشأت گرفته از عرصه‌های نظری و معرفتی علوم انسانی و اجتماعی است. گسترش روزافزون این تحولات، فرصت‌ها و تهدیدهایی را به وجود آورده که گرچه تأتی و تأمل در چگونگی بهره‌برداری از فرصت‌ها و اجتناب از تهدیدات پسندیده است، اما نباید به تأخیر منجر شود زیرا تسامح نسبت به سرعت در رسیدن به قله‌های توسعه، موجب زوال تدریجی فرصت‌ها و داده‌های طبیعی (اعم از منابع طبیعی و انسانی) و در نتیجه ناکارآمدی سایر بخش‌های جامعه خواهد شد.

در موقعیت کنونی کشور ما اگر نتوان چرخه تحول علمی و پژوهشی را همپای دگرگونی‌های حوزه اجتماع و محیط زیست انسان به حرکت درآورد و حاصل آن را به شکل دستاوردهای پژوهش کاربردی و منطبق با اقتضای نیاز جامعه گسترش داد و در قالب‌های ترویجی، آموزشی و تجاری‌سازی پژوهش از آن بهره بیشتری برد، سرانجام کار نتیجه‌ای جز انحراف علوم از امور اصلی و پرداختن به مسائل غیر ضروری نخواهد داشت.

پژوهشکده علوم انسانی، و اجتماعی به منزله بخشی از جهاد دانشگاهی و یکی از حافظان آرمان نهاد در عرصه شناخت عالمانه و ارزشمند چالش‌های

اجتماعی و به عنوان یک مؤسسه پژوهشی برخاسته از متن انقلاب اسلامی، در طول حیات علمی خود پژوهش‌های معتابه و حائز اهمیتی را در حوزه‌های مختلف انجام داده است.

این پژوهشکده ظرفیت‌های فراوانی در زمینه هویت، مطالعات جوانان و مناسبات نسلی، رقابت‌پذیری ایران در فرایند جهانی‌سازی و جهانی شدن، جریان‌شناسی ادبیات معاصر و مطالعات شهری و منطقه‌ای را در عرصه ملی ایجاد کرده است و سرمایه‌های انسانی متعهد، پرشور، انقلابی، کارآمد و مجرب را برای دستیابی به اهداف سازمانی جهاد پرورنده و در اختیار دارد.

یکی از مزیت‌های پژوهشکده که نشأت گرفته از فلسفه وجودی جهاد دانشگاهی و اساساً نام و نشان جهاد در آن جلوه‌گراست و در اساسنامه جهاد پژوهشکده می‌درخشد، اطلاق «نهاد واسطه» میان تخصص‌های دانشگاهی و نیازهای جامعه است و این نکته نغز، فرصتی درخشان فراروی این سازمان نهاد تا از بخشی از ظرفیت‌ها و توان علمی و پژوهشی استادان و محققان و صاحب‌نظران و نخبگان بهره‌مند باشد؛ انتشار کتاب حاضر یعنی «نظریه نهادگرایی در علم سیاست» به وسیله پژوهشکده، وجه متعین این فرصت و یکی از مصداق‌های بارز تحقق اهداف اساسنامه‌ای در حوزه نشر و بسط و گسترش علم و دانش و شکوفایی زمینه‌های تبادل نظر، تعاطی افکار و تعامل عالمانه است؛ اکنون کتاب نظریه نهادگرایی در علم سیاست، نوشته کای پترز به وسیله استاد مدقق، عالم محقق پژوهشگر فرزانه، جناب آقای دکتر فرشاد مؤمنی و همکار محترم ایشان، سرکار خانم فریبا مؤمنی ترجمه و به زیور طبع آراسته و به محضر دانش پژوهان چندین شاخه از رشته‌های علوم انسانی و همه اصحاب فکر و دغدغه داران توسعه تقدیم می‌شود تا مصداقی دیگر برای ایفای وظیفه علمی-پژوهشی پژوهشکده را به منصه ظهور برساند.

سخن پژوهشکده / نه

اقبال پژوهشگران حوزه وسیع و میان رشته‌ای توسعه و نقد و نظر و بذل
راهنمایی آنان، توشه راه ما در مسیر خطیر تحقیق خواهد بود.

و علیه التکلان
حسینعلی قبادی
رئیس پژوهشکده

www.ketab.ir

مقدمه مترجمان

موضوع این کتاب واکاوی نظری یکی از مهمترین و تأثیرگذارترین نهادهای جامعه بشری است و رویکردی که برای تبیین مسئله مورد نظر یعنی دولت مورد استفاده قرار گرفته است یکی از بالنده‌ترین و مطرح‌ترین الگوهای نظری حاکم بر علوم اجتماعی در طی ربع قرن گذشته بوده است. محور اصلی بحث‌ها در این کتاب بررسی و طبقه‌بندی دیدگاه‌های مربوط به طیف گسترده صاحب‌نظران نهادگرا در عرصه علوم سیاسی است.

به نظر می‌رسد که چالش‌های نظری مربوط به مسئله دولت و حدود اختیارات و مسئولیت‌های آن یکی از مهمترین تنگناهای پیشبرد امر توسعه ملی در ایران باشد و بنابراین هر کوششی در جهت نورافشانی به این پیکره قدرتمند و تأثیرگذار بر همه انسان‌ها در سراسر گیتی و به ویژه در کشور ما می‌تواند به مثابه گامی کوچک در جهت اعتلای اندیشه توسعه و امکان‌پذیر ساختن حرکت به سمت آن در نظر گرفته شود. واکاوی مسئله دولت در کشورمان به ویژه از این نظر حائز اهمیت است که برای مدت‌های طولانی لاف‌لاقل نزد تأثیرگذارترین افراد و سازمان‌های متولی امر توسعه مسئله توسعه یک امر صرفاً اقتصادی و فنی تصور می‌شد و در نظام رسمی آموزشی نیز به واسطه سیطره آموزه‌های نئوکلاسیکی دولت به مثابه یک جعبه سیاه در نظر گرفته می‌شد که چندان ضرورتی برای

واکاوی درون آن وجود نداشت و اگر به قاعدهٔ رهنمودهای نئوکلاسیکی عمل نموده و در حد یک نگاهبان شب باقی می‌ماند امر توسعه به نحو مطلوب و به صورت خودبه‌خودی پیش می‌رفت.

این رویکرد طی سال‌های متمادی با قاطعیت و قدرت از سوی نهادهای بین‌المللی مؤثر بر امر توسعه نیز مورد حمایت قرار می‌گرفت. در طی سه دهه گذشته جامعهٔ بشری با پرداخت هزینه‌های بسیار سنگین هم به کاستی‌های نظری آموزهٔ نئوکلاسیکی وقوف بیشتری یافت و هم به اعتبار تجربیات پرهزینه واقع شده در چهار گوشهٔ جهان نگاه خود را بیش از گذشته متوجه دولت ساخت و واکاوی سازوکارهای کارآمدسازی آن را در زمرهٔ مهمترین اولویت‌های پیشبرد امر توسعه ملی شناخت.

در چارچوب آموزهٔ نئوکلاسیکی دولت با سه مشخصه اقتدار مطلق، عقلانیت کامل و خیرخواهی تمام‌عیار می‌بایست هزینه‌های اجتماعی تولید را به صفر رسانده و راه را برای رقابت تمام‌عیار واحدهای خصوصی هموار سازد. در چارچوب این آموزه مشخص نبود که دولتی در آن حد از توانایی چگونه راضی می‌شود که فقط در حد یک نگاهبان شب عمل نموده و منحصرأ به محافظت از حقوق افراد و ضمانت اجرای قراردادها بسنده کند؟ مسئلهٔ بعدی آن بود که آموزهٔ مزبور روشن نمی‌کرد که دولتی با مشخصه‌های سه‌گانه مزبور چگونه از دل کارگزاران و افرادی که فقط نفع شخصی می‌فهمند بیرون بیاید. مسئلهٔ بی‌پاسخ بعدی آن بود که واقعیت دولت‌های موجود با آن نمونهٔ آرمانی فاصلهٔ بسیار عظیمی داشت و مشخص نبود که برای رسیدن به آن وضعیت آرمانی چه کسی در دولت می‌بایست چنین تغییراتی را سامان دهد. به لحاظ تجربی نیز فجایع انسانی ناشی از اجرای برنامه شکست‌خورده تعدیل ساختاری یعنی برنامه‌ای که در آن قرار بود کشورهای در حال توسعه به سمت دولت حداقل

نئوکلاسیکی حرکت کنند در کنار تجربه کشورهای بلوک شرق سابق و نیز بحران شرق آسیا از یک سو و تجربه چین که با مرزبندی نسبت به آموزه نئوکلاسیکی دستاوردهای خارق العاده‌ای را محقق ساخته بود هر کدام به نوعی نمایانگر این واقعیت بودند که دولت مهم است و برای پیشبرد امر توسعه ملی ما با تقدم امر سیاسی روبرو هستیم.

در چنین شرایطی بود که در سراسر جهان و البته با علل و دلایل متفاوت گرایشی گسترده به سوی آموزه نهادگرایی برای تبیین مسئله دولت مشاهده شد. از آنجایی که آموزه نهادگرایی در کنار راهگشایی‌های نظری و توصیه‌های عملی مؤثر خود در زمینه شناخت دولت از محدودیت‌ها و تنگناهای خاص خود برخوردار است و نیز به واسطه آنکه در نظام رسمی آموزشی ما علوم اجتماعی اغلب به گونه‌ای انتقال یافته و آموزش داده می‌شود که در عمل به عوض ارتقاء قدرت تحلیلی و بصیرت‌های نظری آموزش‌گیرندگان جایگاه و کارکردهای تئوری و ایدئولوژی را با یکدیگر اشتباه گرفته و نسبت به برخی تئوری‌های معین احساسات ایدئولوژیک برمی‌انگیزانند. مواجهه عالمانه با رویکرد نهادگرا و برخورد واقع‌بینانه با ظرفیت‌ها و محدودیت‌های آن در زمانی که به تدریج رویکرد مزبور مورد اقبال و پذیرش فزاینده جامعه علمی قرار می‌گیرد از اهمیت به سزایی برخوردار خواهد بود.

به نظر می‌رسد که کتاب حاضر در عین حال که ناظر بر واکاوی مسئله دولت از دیدگاه نهادگرایان است با طبقه‌بندی طیف گسترده دیدگاه‌های نهادگرایی در حوزه مسئله دولت یک متن آموزشی بسیار ارزشمند به حساب می‌آید که نهادگرایی را در حوزه سیاست و البته به گونه‌ای که برای سایر علوم اجتماعی نیز به غایت سودمند می‌سازد به شکلی متین و با موازین قابل دفاع روش‌شناختی قابل استفاده می‌سازد. الگوی انتخاب شده در این کتاب برای

تفکیک دیدگاه‌های متفاوت نهادگرایی درباره مسئله دولت نیز برای همه پژوهشگران علوم سیاسی و به طور علوم انسانی می‌تواند به غایت الهام‌بخش و آموزنده باشد.

مترجمان امیدوارند که با اهداء این برگ سبز به جامعه علمی کشور گامی کوچک در زمینه اعتلای اندیشه سیاسی و اجتماعی و اقتصادی در کشورمان برداشته شده باشد و بی‌گمان لطف اصحاب نظر و گوشزد نمودن کاستی‌ها امکان ارتقاء کیفیت خدمات ناچیز آنها را در آینده افزایش خواهد داد. بدون تردید همراهی و کمک‌های ریاست محترم و نیز معاون محترم پژوهشی پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی و داوران محترمی که تذکراتی بسیار سودمند برای روان ساختن متن حاضر ارائه دادند سعی مشکوری محسوب می‌شود که مترجمان تا ابد خود را وامدار ایشان می‌دانند.

مقدمه

این کتاب حاصل بیش از سه سال تفکر درباره ماهیت نهادهای سیاسی و نقش نظریه نهادی در علوم سیاسی است. رشد دغدغه در زمینه نهادها در این رشته، مشوق من بوده است. من زمانی در مقطع تحصیلات تکمیلی تحصیل می کردم که نهاد وازه‌ای سخیف بود. همه می دانستیم که نهادها وجود دارند اما کسی نمی خواست واقعاً درباره آنها به صورت جدی صحبت کند - نهادها، نماینده گذشته این رشته بودند نه آینده آن. همچنان که به کار خود در این رشته به مدت بیش از ۲۵ سال ادامه می دادم، بیش از پیش آشکار می شد که باید درباره این نهادها صحبت کنیم. تمرکز بر رفتار فردی، چه از دیدگاه‌های اقتصادی توضیح داده شود یا جامعه‌شناسی و روانشناسی، برای تحمل بار سنگین درک و توضیح این که در دنیای سیاست و حکومت چه می گذرد، ناکافی بود.

در همان زمانی که اینگونه تحولات به من دل و جرات می بخشید، از تحلیل نهادی نیز روگردان می شدم. چرا که همان‌طور که معمول است زمانی که یک وازه یا نظریه محبوب می شود، همه می خواهند به نوعی در این روند جدید شرکت داشته باشند. از این رو، هر دانشمندی که به قطار بحث‌های نهادی می پرد، با خود بسته‌ای غیرضروری از بحث‌های نظری گذشته خود را وارد

می‌ساخت که نتیجه آن یک نظریه در هم برهم یا شاید دقیق‌تر بگویم مجموعه‌ای از معماها در زمینه نهادها و نقش آنها در توضیح رفتار بود. توافق اندکی - اگر اصلاً توافقی وجود داشته باشد - در زمینه اینکه یک نهاد چیست، و توافق بسیار کمتری در زمینه چگونگی تعامل آن با افراد به منظور اتخاذ تصمیم، وجود دارد. بنابراین، هدف اصلی این کتاب، تلاش برای روشن ساختن مسائل عمده در نظریه نهادی معاصر در علوم سیاسی با پرسیدن مجموعه‌ای از پرسش‌های ساده، هرچند مشکل، درباره چیزی است که من آنها را به عنوان هفت رویکرد گسترده به نهادها در این رشته تلقی می‌کنم.

در اینجا دیونی هم دارم که باید ادا کنم. اولین سپاسم را نثار یوهان پی. اولسن می‌کنم. دین من به او اولاً به خاطر تحقیق وی در این زمینه در رشته علوم سیاسی و به خاطر فراخوان صریح وی (همراه با جیمز جی. مارچ) به منظور بازگشتی به تفکر جدی در زمینه نهادهاست. من امتیاز کار با یوهان را در چندین پروژه دیگر نیز تجربه کرده و به شیوه‌های مختلف، تحت تأثیر افکار وی قرار داشته‌ام. این کتاب به روشنی نشان می‌دهد که من همواره با شیوه‌ای که او و همکارانش در توسعه رویکرد خود به نظریه نهادی داشته‌اند موافق نبوده‌ام، اما نمی‌توانم اهمیت و خلاقیت آن را انکار کنم.

من همچنین به کالج نافیلد در آکسفورد^۱ و به ویژه به دوستی به نام وینسنت رایت^۲ در آنجا مدیونم. چند بهار گذشته را توانستم در نافیلد سپری کنم. آنجا محیطی مناسب و محل مطلوبی برای تفکر و نوشتن است. فرصت گفتگو با وینسنت کمک بزرگی بوده است. او ادعا می‌کند که با واژه‌های نظری صحبت نمی‌کند، اما چنین می‌کند و این کمک‌ها برایم بسیار مفید بوده است. بخشی از

1. Nuffield College, Oxford.

2. Vincent Wright

این دیدارها با همکارم جان پیر^۱ بود. او نیز به من کمک کرد تا تفکر خود دربارهٔ نهادها، به ویژه دربارهٔ شیوه‌های تغییر نهادها را گسترش دهم. ما به همکاری خود در این زمینه ادامه داده‌ایم و امیدواریم از ثمره‌های آن برخوردار شویم.

سوم، جان هارت^۲ در دانشگاه ملی استرالیا که باز هم موقعیتی دیگر فراهم ساخت تا به دور از هیاهوی پیرامون این موضوع کار کنم. همکار او در آنجا، باب گودین^۳، تمهیدات مناسبی برای ارایهٔ یک سخنرانی ایجاد آورد که هم مرا مجبور ساخت تا دربارهٔ شیوه‌های تغییر نهادها بیندیشم و هم توانستم برخی از ایده‌های اولیهٔ خود را که در اینجا به شکل کامل‌تری درآمده‌اند، منتشر کنم.

در داخل کشور نیز دانشجویان فوق لیسانس و همکارانم در دانشگاه پیتزبورگ (به ویژه برت راکن^۴ و آلبرتا اسبراجیا^۵) خواسته یا ناخواسته در طرح بعضی از مفاهیمی که در اینجا عرضه شده، مؤثر بوده‌اند. همچنین پاول مولن^۶ با کوشش سخت و دانش ذی‌قیمت خود مرا از کار با رایانه نجات داد.

محتوای این اثر یک روایت شخصی از وضعیت نظریهٔ نهادی (و تحول در برداشت‌های خود من از آن) است. روایت‌های دیگری می‌تواند وجود داشته باشد که هم بر جنبه‌های متفاوت این رویکردها تأکید ورزد و هم از آنها انتقاد کند. به هر حال قسمت خوب موضوع آن است که هم‌اکنون مناظره‌ای قوی در این میدان جریان دارد. امید من آن است که این کتاب سهمی در این مناظره داشته باشد و به جلو رفتن آن و نیز به ایجاد مجموعه‌ای از نظریه‌های قابل فهم‌تر و مفیدتر در زمینه نهادها کمک کند.

1. Jon Pierre

2. John Hart

3. Bob Goodin

4. Bert Rockman

5. Alberta Sbragia

6. Paul Mullen